

COLLECTIE

HENDRIK OLLIVIER, hoofd Collectie, Amsab-ISG
ANNIE GEYSSENS, collectiemedewerker, Amsab-ISG

De scherpe pen van karikaturist Sharp

'Eigenlijk ben ik zeer katholiek opgevoed. Mijn ouders waren gelovige mensen en ik ben ook altijd naar een katholieke school geweest.' John Van Hulle, alias Sharp, heft zijn verhaal bijna verontschuldigend aan. Gedurende jaren was hij de vaste karikaturist van het dagblad *Vooruit*. Een paar honderd originele tekeningen van zijn hand worden in Amsab-ISG bewaard. Ze zijn beschreven en gedigitaliseerd en binnenkort te bekijken in de online-catalogus. Aanleiding voor een gesprek met de tekenaar, die ondanks zijn 87 jaar bijzonder lucide en scherp is. Wat aanvankelijk bedoeld was als een interview, werd één lange, boeiende vertelling, af en toe bijgestuurd door een vraag.

Na de lagere school op Sint-Paulus volgde John Van Hulle van 1942 tot 1949 de opleiding Sierkunsten en Binnenhuisarchitectuur aan Sint-Lucas in Gent. Toch was een professionele artistieke carrière niet voor hem weggelegd. Toen

Het Sleutelplan van de CVP ontmaskerd. Voor de parlamentsverkiezingen van 1 juni 1958 voerde de CVP campagne met het Sleutelplan en de slogan 'Dat zal veranderen. Nieuwe inkomsten, betere pensioenen, minder belasting'. (Amsab-ISG, Gent)

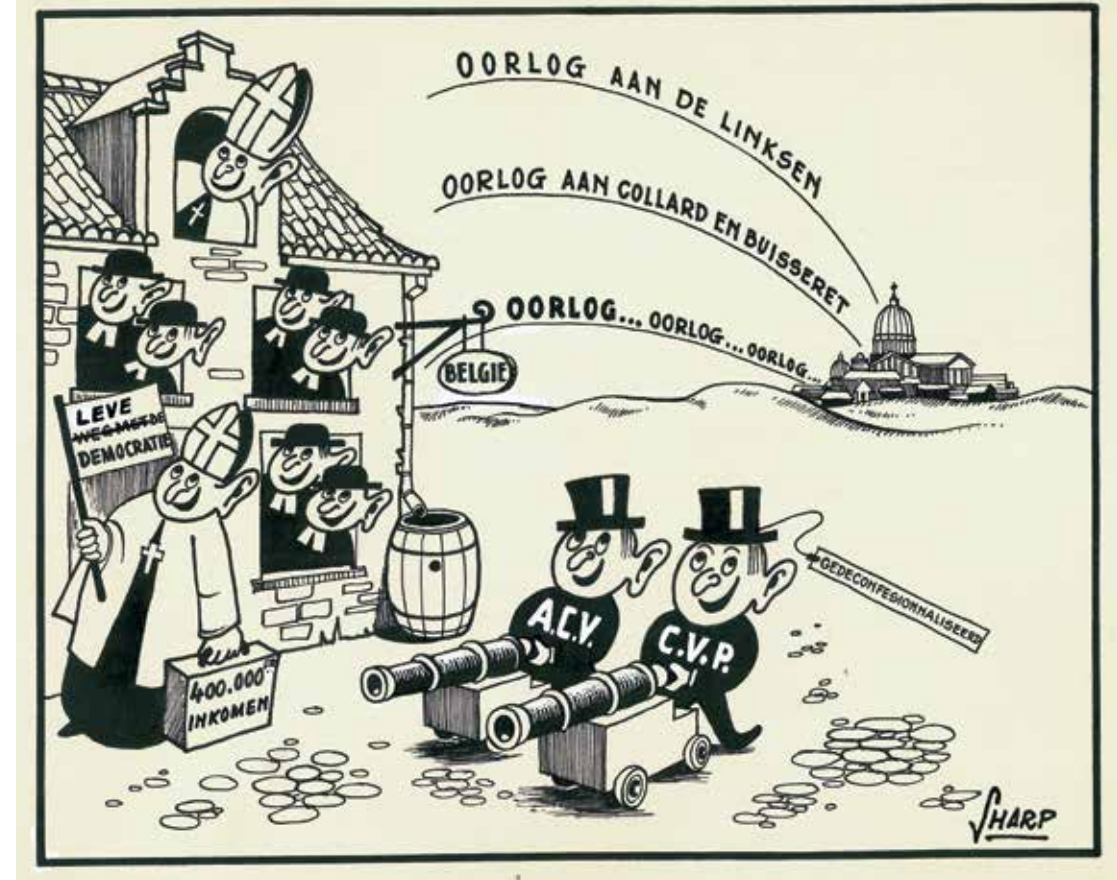
John Van Hulle, alias Sharp.

hij in 1949 afstudeerde, was er de dreiging van de oorlog in Korea. Veel werk in de sector was er niet. Van bescheiden afkomst, was de eerste zorg van Van Hulle zo snel mogelijk een job te vinden. Het land was in volle heropbouw, overal waren er 'chantiers', grote bouwwerven. Van Hulle kon als technisch tekenaar aan de slag bij de dienst Bruggen en Wegen, met in zijn achterhoofd het idee ooit op een meer creatieve manier aan de kost te komen. 'Eenmaal aan de staat ga je echter niet makkelijk meer weg', aldus Van Hulle. Na twaalf jaar nam hij deel

DE "HELDADFTIGHEID" VAN MR VAN HOUTTE

VAN HOUTTE: "DETER DE OTEM TE HEBBEN VAN EEN LEVENDE INCIVIEK DAN VAN EEN DODE PATRIOT."

Na een aantal maatregelen ten gunste van het vrij onderwijs onder de homogene CVP-regering, probeerde Leo Collard, socialistisch minister van onderwijs in de regering-Van Acker (1954-1958), de subsidies aan het vrij onderwijs terug te schroeven, de voorwaarden voor subsidiëring te verstrengen en tegelijk het aantal rijkscholen te verhogen. Het leidde tot een regelrechte schooloorlog met de katholieke zuil. (Amsab-ISG, Gent)

aan een examen voor arbeidsinspecteur. Vooral omdat hij daarmee de kans zag 'de baan op te gaan' en niet langer vastgekluiserd te zijn aan zijn bureau. Hoewel het politoniale aspect van dit beroep hem niet altijd makkelijk viel, heeft hij dit ambt tot aan zijn pensioen altijd met veel goesting en toewijding uitgeoefend. Zijn ware

passie bleef echter tekenen en schilderen. Zijn eerste karikaturen maakte hij als student in Sint-Lucas. In de aanloop naar de eerste naoorlogse verkiezingen in 1946 kwam iemand van de CVP van Oostende in Sint-Lucas – de Sint in de naam had toen nog een duidelijke betekenis – aankloppen met de vraag of er misschien een student cartoons wou tekenen voor de CVP. John was meteen kandidaat. Hij maakte een viertal tekeningen. Die werden gebruikt in de verkiezingspropaganda, maar John werd niet betaald. Dat gaf hem een wrang gevoel, hij durfde ook niet aandringen om zijn geld te krijgen. 'Ge moet toch opletten, zei mijn

De omzetting van de doodstraf in levenslange dwangarbeid voor onder anderen Richard De Bodt, 'beul van Breendonk', en de vrijlating van de eveneens ter dood veroordeelde collaborateur Adriaan Van Coppennolle door de homogene CVP-regering-Van Houtte, veroorzaakte een storm van verontwaardiging. (Amsab-ISG, Gent)

Karikatuur over de Schoolstrijd. De schijnheiligheid van de 'tjeven' was een geliefd onderwerp in *Vooruit*. (Amsab-ISG, Gent)

moeder, ge moet toch opletten ... Ge kent de mensen van vroeger hé.'

Zes jaar later, in 1952, voor de eerste gemeenteraadsverkiezingen na de oorlog, kwam een vriend die actief was bij de CVP aan Johns mouw trekken met de vraag of hij geen cartoons wilde tekenen. Van Hulle was echter niet vergeten wat ze hem zes jaar voordien 'gelapt' hadden. De vriend wuifde zijn bezwaren weg. 'Ja maar, ja maar, dat was Oostende! Dat is speciaal ginder. Hier zijn we in Gent ...' John dus naar de plaatse-

lijke CVP-secretaris. Die liet hem verstaan dat hun keuze eigenlijk op Marc Sleen was gevallen, maar omdat die geen tijd had, waren ze bij hem komen aankloppen. Van Hulle maakte weer een viertal tekeningen, trok ermee naar het CVP-secretariaat en hoorde daar dat hij vriendelijk bedankt was: Marc Sleen wilde het uiteindelijk toch doen. 'Ik ben buiten gekomen en 'k heb gezegd: die tjeven, da's altijd 't zelfde, 't is altijd hetzelfde als het erop aankomt! Ik ben naar huis gegaan en heb tegen mijn vrouw

Karikatuur van CVP-voorzitter en latere premier Theo Lefèvre tijdens de Schoolstrijd. (Amsab-ISG, Gent)

gezegd: ik schrijf een brief. Ik pak mijne 'porte-plume' – het was nog met de 'porte-plume' te doen in die tijd – en ik schrijf een brief naar de directeur van dagblad *Vooruit*. Het kon me niet schelen! Ik was jong, ik wilde tekenen! Twee dagen later kreeg ik al een brief van August De Block, senator, toen directeur van *Vooruit*.'

Nog dezelfde week meldde Van Hulle zich in het kantoor van De Block. Die vroeg hem wat hem ertoe bracht om te solliciteren bij *Vooruit*. John vertelde zijn wedervaren met de CVP. De

Block moest er smakelijk om lachen, vertelde dat hij ook 'van een andere afkomst' was en dat ze samen ongetwijfeld nog veel zouden kunnen oprakelen. De Block vroeg hem om enkele proeftekeningen te maken rond de gemeenteraadsverkiezingen. Van Hulle maakte een tekening over burgemeester Claeys, die toen net het vernieuwde casino (het huidige S.M.A.K.) had laten bouwen in het Citadelpark. In het nieuwe casino waren grote glaspartijen voorzien, het glas werd geleverd door een glas-

De nieuwjaarstoespraak van eerste minister Eyskens voor het NIR, voorloper van de VRT. Sommige karikaturen zijn verbazend actueel. (Amsab-ISG, Gent)

handelaar die toevallig ook CVP-schepen was. Gefundenes Fressen voor een karikatuur. De tekening werd gepubliceerd in *Vooruit*. Van Hulle werd meteen betaald. Het gaf hem een gevoel van vertrouwen. De Block vroeg hem of hij zin had om wekelijks een politieke cartoon te tekenen voor de zondagseditie van *Vooruit*, bij voorkeur rond de nationale politiek, de politieke tegenstanders moest hij daarbij niet ontzien ... De Block moest het geen twee keer vragen. Het werd het begin van een samenwerking die tien jaar zou duren.

Alhoewel Van Hulle behoorlijk werd betaald voor zijn tekeningen, betekende dat niet dat hij er zijn broodwinning van kon maken. Overdag werkte hij bij Bruggen en Wegen, 's avonds maakte hij zijn tekeningen voor *Vooruit*. De karikaturen tekende hij meestal op vrijdagavond. Ze moesten de zaterdagmorgen op de redactie afgeleverd worden om tijdig naar de fotogravure te kunnen. Van de redactie kreeg hij geen strikte richtlijnen, die liet hem vrij in de keuze van zijn onderwerpen en de manier van uitwerken. Uiteraard moest hij daarvoor

Europa geprangd tussen de grootmachten tijdens de Koude Oorlog. (Amsab-ISG, Gent)

de politiek volgen. Dagelijks las hij drie kranten: de *Vooruit*, *De Gentenaar* en *Het Laatste Nieuws*, aanleunend bij de verschillende politieke strekkingen. Het was overigens een periode van hevige politieke en sociale beroering, die meer dan voldoende inspiratie bood: de nasleep van de Koningskwesitie, de homogene CVP-regering en de harde oppositie ertegen, de commotie rond de amnestie voor collaborateurs, de Schoolstrijd, de Eenheidswet en de grote staking van 1960-1961. Ook de internationale spanningen zorgden meermaals voor beroering: de oorlog in Korea, de discussie

rond de herbewapening van West-Duitsland, de Koude Oorlog ... Behalve voor het aanpassen of corrigeren van een bijschrift, greep de redactie zelden of nooit in.

Artistieke inspiratie haalde Van Hulle uit de Engelse politieke cartoons van tijdens de oorlog. Hij herinnert zich dat hij, toen hij voor *Vooruit* begon te tekenen, van directeur De Block een paar publicaties met Engelse karikaturen kreeg. Tenaars als Giles, Moon en Illingworth waren zijn grote voorbeelden. Hij bewonderde vooral de manier waarop hun tekeningen afgewerkt waren en hij waakte daar voor zijn eigen werk

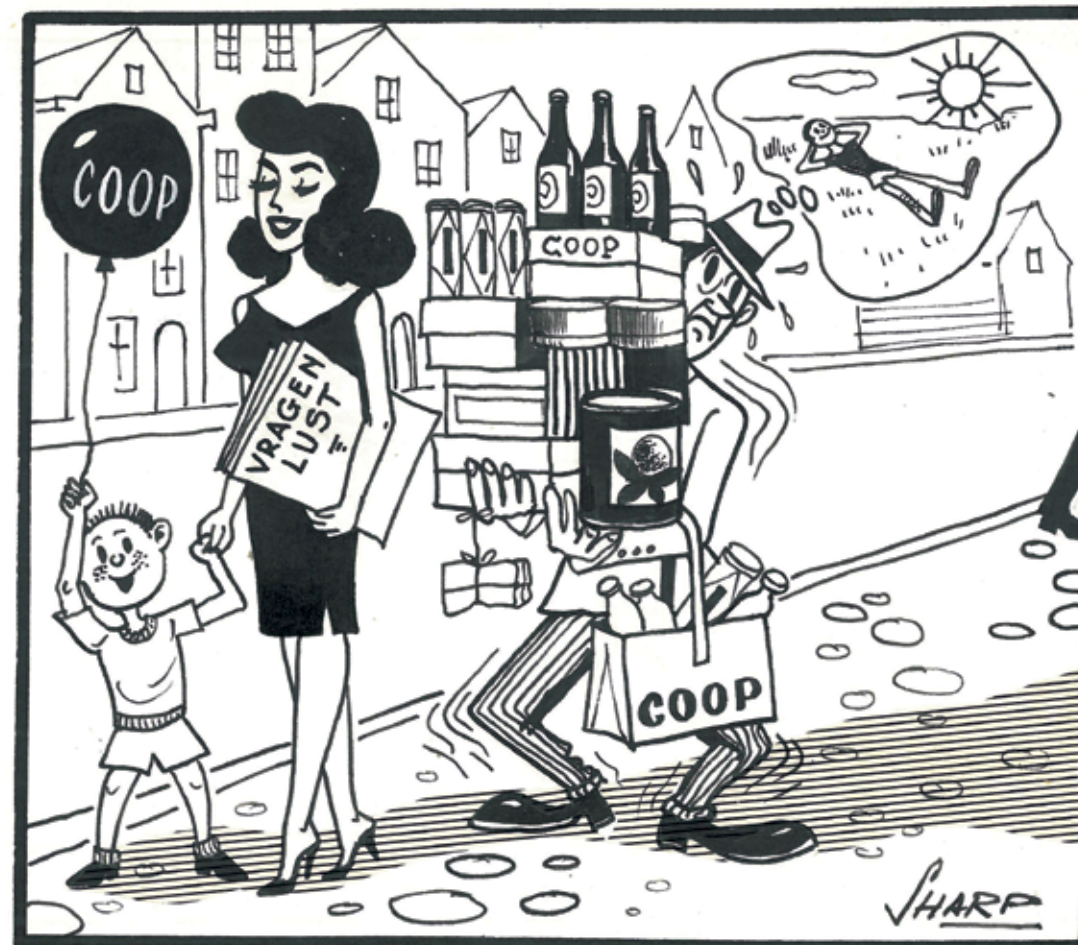

In 1960 werd Congo onafhankelijk. (Amsab-ISG, Gent)

ook altijd over. Huidige cartoonisten, die dikwijls elke dag een cartoon af moeten krijgen, hebben niet meer de gelegenheid hun tekeningen zorgvuldig af te werken, al hebben ze meestal schitterende ideeën, aldus Van Hulle. In navolging van de Britse tekenaars, die allemaal onder een schuilnaam werkten, signeerde hij zijn politieke karikaturen met Sharp.

Hoewel hij nooit in vaste loondienst werkte voor *Vooruit*, werd Sharp een vertrouwd gezicht op de redactie. De redacteurs beschouwden hem als een van hen. Het was de periode van Gaston Crommen, Georges Hebbelinck, Louis

Paul Boon en anderen. Van Hulle werd goed bevriend met Achiel Engels van boekhandel De Vlam en ook uit die hoek begon hij opdrachten te krijgen: hij maakte ontwerpen voor covers, illustreerde boeken, schilderde panelen voor stands op boekenbeurzen ... Hij ontwierp ook affiches en reclametekeningen voor de COOP, zijn karikaturen werden uitvergroot meegedragen in de 1e meistoet, kortom: hij werd zo'n beetje de huistekenaar van de socialistische beweging. Hij vertelt hoe Achiel Engels hem dikwijls opgejaagd en zenuwachtig belde op zijn kantoor bij Bruggen en Wegen: 'Johnny,

Publiciteitstekening van Sharp voor de COOP, de socialistische coöperatieve winkelketen. (Amsab-ISG, Gent)

Johnny, manneke, ge zoudt vanavond ne keer dringend moeten langskomen.' Veel avond- en nachtwerk dus. Hij beklemtoont ook dat hij altijd correct werd betaald, dat er nooit werd gezeurd over de prijs.

In 1962 is Van Hulle gestopt met tekenen voor de *Vooruit*. Hij was intussen arbeidsinspecteur geworden, zijn avonden had hij nodig om bij te studeren: administratief recht, sociale wetgeving ..., allemaal domeinen die hem aanvankelijk helemaal vreemd waren.

In zijn vrije tijd bleef John Van Hulle tekenen en schilderen. Eind jaren 1960, begin jaren 1970 was hij een van de initiatiefnemers van

de kunstmarkt in Gent. Elke zondagochtend verkochten kunstenaars hun eigen werk op de Groentenmarkt. Om te vermijden dat handelaars de markt inpalmden, werd van de kunstenaars verwacht dat ze ook ter plekke werkten. Onder andere Freek Neiryck was er een vaste gast. Van Hulle creëerde er onder meer zijn beeld van de 'roste wasser', een legendarisch Gents figuur. Na de *Vooruit* werd Gent in al zijn aspecten, zijn geliefde onderwerp. Van Hulle maakte honderden tekeningen en schilderijen van het leven en het patrimonium van Gent, dikwijls van vergeten of verdwenen plaatsen, altijd met een eigen kijk.

De hoogste toren van de wereld

Technologische ambitie of grootheidswaanzin?

Uit het archief van Edward Anseele jr.

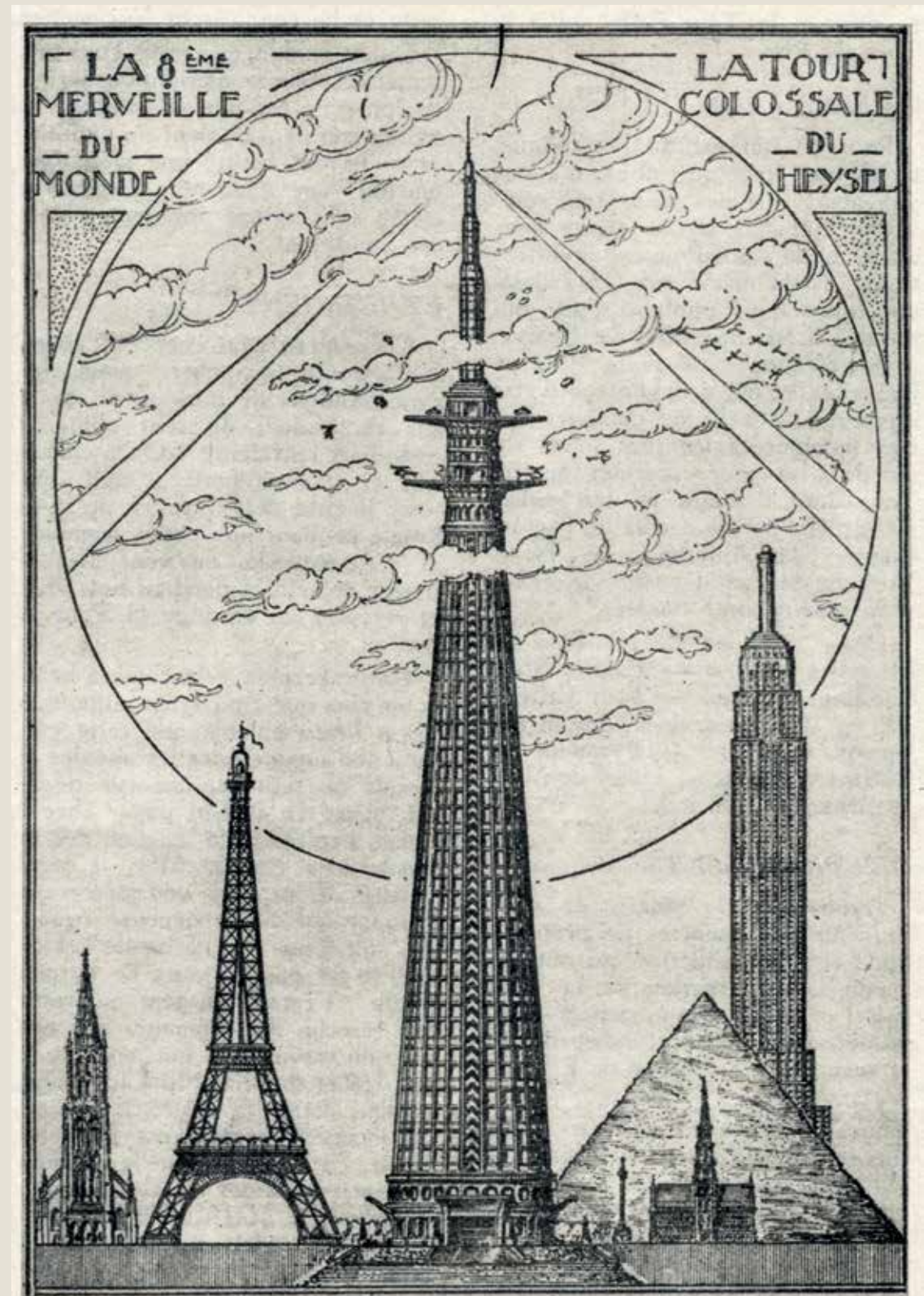
Bij de eerste kennismaking met een archief wordt de archivaris vaak geconfronteerd met verrassingen. Soms zijn die onaangenaam, maar meestal erg aangenaam. Dat was bij de verwerking van het archief van Edward Anseele jr. niet anders. In dit archief bevindt zich namelijk een aantal dossiers over de plannen voor een gigantische betonnen radiotoren op de Heizel in Brussel.

Edward Anseele jr. (1902-1981), zoon van de gelijknamige Gentse socialistische voorman, studeerde aan de Rijksuniversiteit in Gent af als burgerlijk ingenieur. Hoewel de bouwkunde hem nooit losliet, koos hij voor de politiek. In

1933 werd hij voor de Belgische Werkliedenpartij (BWP) verkozen in de Gentse gemeenteraad en werd hij meteen schepen van Onderwijs. Na dat eerste mandaat (1933-1934) werd hij nog tweemaal schepen van Openbare Werken (1939-1941 en 1953-1954). In 1936 werd hij in de Kamer verkozen. Nadat August Balthazar nog voor de Tweede Wereldoorlog als voorman van de Gentse socialisten aan de kant was geschoven, werd Anseele jr. de sterke man van de Gentse federatie van de BWP. Tijdens de oorlogsjaren dook hij onder en sloot hij zich aan bij het verzet. Hij was mee betrokken bij de illegale oprichting van de Belgische Socialistische Partij (BSP). Na de Bevrijding in 1944 werd hij tot eerste schepen verkozen en was zo tot 1946 waarnemend burgemeester van Gent. Zijn ster rees snel: in 1946 werd hij ondervoorzitter van de BSP (tot 1954) en voorzitter van BSP-federatie Gent-Eeklo (tot 1976). In 1954 werd hij minister van Verkeerswezen in het kabinet-Van Acker IV (1954-1958), een post die hij ook in de regering-Leburton (1973-1974) waarnam. Tussendoor was hij minister van PTT in de regering-Lefèvre (1963-1965) ter vervanging van Marcel Busieau, de regering-Harmel (1965-1966) en de regering-Eyskens V (1968-1973). Hij kwam ten val in de nasleep van het RTT-schandaal¹, al duurde het nog een drietal jaar voor hij zijn laatste politieke mandaten neerlegde.

Maar we keren terug naar de regering-Van Acker. De eerste minister wilde met zijn regering niet enkel de wetenschappelijke ontwikkeling in en van België in de kijker zetten, maar nam ook diverse initiatieven om de infrastructuur te moderniseren. Als minister van Communicatie in de regering-Van Acker was Anseele ook bevoegd voor de radiotelecommunicatie.² De Gentse professor Gustaaf Magnel stelde hem voor om ter gelegenheid

Affiche van Edgard P. Jacobs waarop de toren wordt afgebeeld als het achtste wereldwonder. (Amsab-ISG, Gent)

van de Wereldtentoonstelling van 1958 een radiotoren te bouwen. Anseele was dat idee niet ongenegen.

Pronken op de Wereldtentoonstelling

Nog voor de Eiffeltoren in Parijs was voltooid (1889), werd in België al het plan opgevat om een neogotische toren van 300 meter hoog te bouwen aan de ingang van het Ter Kamerenbos in Brussel. Ter vergelijking: de Eiffeltoren is 324 meter hoog, het hoogste Belgische gebouw, de Brusselse Zuidertoren, 150 meter. Maar het bleef bij een plan. Zestig jaar later, aan de vooravond van de Wereldtentoonstelling van 1958, werd dat oude plan terug van onder het stof gehaald, ongetwijfeld naar het Parijse voorbeeld, dat ook al tijdens een Wereldtentoonstelling was opgetrokken.

Betonskundige Gustaaf Magnel³ legde een ontwerp voor van een toren van niet minder dan 635 meter hoog, als symbool van kennis en wetenschap. Professor Magnel zag zijn toren niet enkel als reclame voor de Belgische techniek op de Wereldtentoonstelling, maar ook als een permanente toeristische attractie en naar eigen zeggen als 'een middel om de werkloosheid te bestrijden'.⁴ Hij schatte de kostprijs van de ruwbouw op 220 miljoen frank, de uitrusting en aankleding op 80 miljoen, zonder aankoop van de grond. Van die som zou de staat 60 miljoen frank kunnen recupereren op werkloosheidsvergoedingen (800 arbeiders gedurende drie jaar met inbegrip van die arbeiders die in fabrieken werken) en 40 miljoen frank op de waarde van vier onderstations van de televisie. Voor de inkomsten via bezoekers rekende Magnel op 3 miljoen frank per jaar – dat was vergelijkbaar met de 60.000 jaarlijkse bezoekers van het Gravensteen die elk vijftig frank toegang betaalden. Voor de huur van de lokalen in de toren verwachtte hij 7 miljoen frank inkomsten. Zo zou de totale kostprijs 150 miljoen bedragen. Daarvan moesten de bouwbedrijven een deel op zich nemen. Voor

70 miljoen frank kregen ze gedurende 25 jaar 7 procent van het kapitaal 'par priorité sur les recettes à titre d'intérêt et d'amortissement'.⁵ De exploitatiekosten waren volgens Magnel te verwaarlozen, aangezien de huur van de lokalen en het restaurant de lonen van het personeel en de onderhoudskosten zouden dekken. Magnel stelde 15 november 1954 als deadline om de goedkeuring te geven voor de bouw, zodat op 1 december de architect en de ingenieur aangesteld konden worden. Het werk moest toevertrouwd worden aan twee grote ondernemingen uit Brussel, één uit Luik en één uit Antwerpen en beginnen rond Pasen van het volgende jaar. Hij rekende op 2,5 jaar om de ruwbouw te zetten en zes maanden voor de afwerking. Voor 120 miljoen frank, of 40 miljoen frank per jaar gedurende drie jaren, zou België 'une œuvre très utile et qui attirerait sur elle l'attention du monde entier' realiseren.

Onlosmakelijk verbonden met de televisie(r)evolutie

Het plan voor de wat toen de hoogste toren ter wereld moest worden, werd opgevat in een periode van enorme technologische en wetenschappelijke evolutie. In 1948 zette het Nationaal Instituut voor de Radio-omroep (NIR) zijn eerste stappen richting televisie. In de eerste helft van de jaren 1950 kwam het nieuwe medium tot bloei. Op 31 oktober 1953 was er de eerste uitzending in het Nederlands. Vanaf toen kwam de ontwikkeling in een stroomversnelling. De goede ontvangst van de uitzendingen was echter een probleem. Dat kon opgelost worden met een zendpost die voldoende hoog was om zo veel mogelijk toestellen en dus kijkers goed te bereiken. Ervaringen uit het buitenland, vooral dan de Verenigde Staten, toonden aan dat radio-uitzendingen met een zeer hoge frequentie een groter bereik hadden met een zendcomplex dat zo hoog mogelijk lag, dan met zo veel mogelijk zenders. Minister Anseele informeerde bij zijn Luxemburgse collega

Edward Anseele jr. (rechts) voor de Grote Paleizen aan de Heizel in 1969. © Le Soir (Amsab-ISG, Gent)

Victor Bodson naar de hoogte van de zendmasten in Junglinster en Dudelange – respectievelijk 613 en 641 meter boven het zeeniveau.⁶ Een centrale zendmast kon het gebruikelijke systeem van verspreide zenders verbeteren, met als bijkomend voordeel dat er meer stations en programma's aangeboden konden worden, dus 'plus de possibilités de développement et d'enrichissement à la culture nationale, aux cultures régionales, à l'économie du pays'.⁷

Een ontwerp met heel wat uitdagingen

Aanvankelijk stelde Magnel een toren voor met een hoogte van 555 meter en een zendmast van 75 meter, maar hij paste het uiteindelijke ontwerp nog aan tot een toren van 635 meter.⁸ Het hoogste gebouw ter wereld was toen (en nog tot 1972) de 381 meter hoge Empire State Building. De Magneltoren had vandaag nog

steeds het op één na hoogste gebouw ter wereld kunnen zijn, na de 828 meter hoge Burj Khalifa in Dubai.⁹ Volgens het ontwerp moest de toren een buitenwand krijgen in de vorm van een afgeknotte kegel van 450 meter hoog en een diameter van 100 meter aan de basis en 30 meter aan de top. Daarboven zou een cilinder komen van 50 meter hoog. Als zendmast kwam daarbovenop nog een metalen pyloon van 135 meter. In totaal zou de toren ongeveer 150.000 ton wegen. Tijdens de besprekingen van de bouwplannen werd er zelfs een hoogte van 707 meter overwogen, waarvan 505 meter voor de kegel en 202 meter voor de pyloon.¹⁰ Centraal in de toren moest een koker lopen van 25 tot 10 meter diameter, met daarin liften, kabels, leidingen en trappen, met op elke verdieping een toegang tot een circulaire galerij en verschillende lokalen. Er werden slechts twintig verdiepingen voorzien, samen goed voor een vrij bescheiden bruikbare oppervlakte van 6 hectare. De toren moest op de Heizelvlakte komen, op 70 meter hoogte, achter de Grote Paleizen, op het grondgebied van de stad Brussel, en zou zonder twijfel 'le plus beau et le plus grand des monuments caractérisant notre époque' zijn.

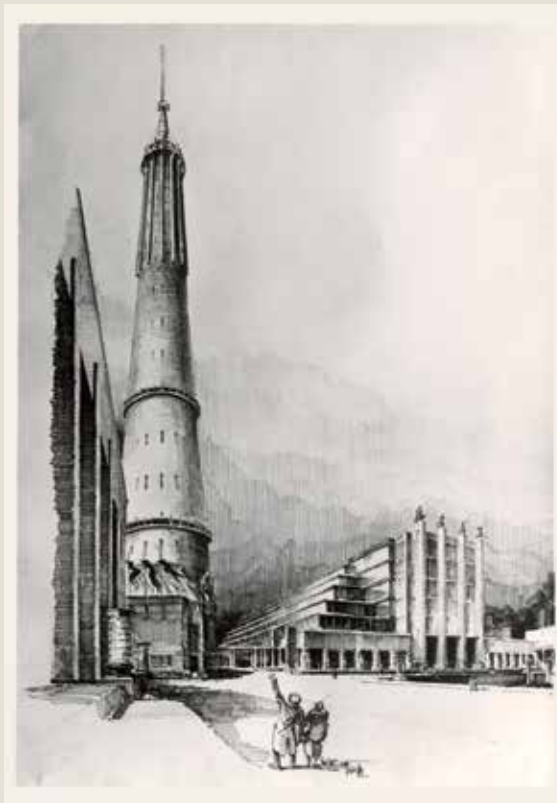
Op 16 maart 1955 legde het ministerie van Communicatie op de openingszitting van een commissie van experts enkele vragen voor. Zou de voorgestelde toren bestand zijn tegen uitzonderlijke wind of zelfs tornado's? Zou de stabiliteit voldoende zijn om de normale werking van hertzkabels en televisieantennes te verzekeren en de top als geodetische¹¹ observatiepost te gebruiken? Zouden het gebruikte beton en andere materialen niet beïnvloed worden door de weersomstandigheden? En zou de bouw geen andere constructies beschadigen of verplaatsen? Daarnaast was er bezorgdheid of de uitzendmast op de toren wel zou voldoen aan de gevraagde eisen om het televisienetwerk uit te breiden en om de telefonie- en telegrafieverzendingen en de radio-uitzendingen te versterken. De commissie wilde ook weten of er geen andere diensten in

de toren ondergebracht konden worden (zoals een meteorologische waarnemingspost, de eerder vermelde geodetische basis, een centrum voor de ontleding van de dampkring, een klimatologisch centrum en verschillende laboratoria voor wetenschappelijk onderzoek op vraag van diverse universiteiten, het oproepstelsel voor motorvoertuigen, zalen voor internationale conferenties, de installatie van een waarnemings- en controlecentrum van de radioactieve toestand van de dampkring of een gedeelte van het Militair Geografisch Instituut), of de toren geen gevaar was voor de veiligheid van de burger- en militaire luchtvaart en – heel Belgisch – of de concentratie van de technische diensten voor radio- en televisieverspreiding geen probleem vormde voor de culturele autonomie van de taalregio's. Op het bouwtechnische vlak bleken er weinig bezwaren. Zowel burger- als militaire luchtvaartdeskundigen verzetten zich echter tegen de oprichting van de toren. Ze vonden die een gevaar voor de veiligheid van de luchtvaart, zeker wanneer die op de Heizel werd opgericht, dicht bij de luchthaven van Melsbroek. Groenendaal leek een geschiktere bouwplaats, al moest volgens de militaire deskundige daarvoor het advies van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) worden ingewonnen. Bovendien – in het Koude Oorlogdiscours van toen – was de toren in tijden van oorlog *'un objectif vulnérable'* en dus *'inadéquate pour recevoir des organes de télécommunication vitaux pour le pays'*.

Binnen de commissie van experts werd nog een college van experts voor het onderzoek van de bouw opgericht, bestaande uit de professoren Albert Caquot, ingenieur en voorzitter van de Franse Academie voor Wetenschappen, Mirko Roš, bouwstofkundige en directeur van het Zwitserse Eidgenössischen Materialprüfungsanstalt (EMPA) en de Delftenaar Haas, en een college van technische raadgevers van het SECO (het controle-organisme voor de veiligheid van de bouw).¹² De leden van het college – niet te verwarren met de commissie – lieten

zich vrij kritisch uit over de plannen van Magnel en de tegenstrijdigheden die ze nog bevatten. Er waren in de voorgelegde voorstellen nog te veel onduidelijkheden om op veel vragen, zoals over de bestendigheid tegen hevige winden, met zekerheid te kunnen antwoorden. Vooral de manier om vervormingen van de betonblokken waaruit de toren was opgetrokken te vermijden, met name door conische en cilindrische wanden tegen de blokken te maken met behulp van kabels schroefdraad, leverde kritiek op. Die kabels konden namelijk enkel tegen corrosie beschermd worden door mortel te injecteren in de blokken, een ongecontroleerd proces en dus onmogelijk te corrigeren. Aangezien het om meer dan 200 kilometer draad ging, zou de veiligheid van de toren niet gewaarborgd

Tekening van de toren. (Amsab-ISG, Gent)

zijn. Verder meenden de experts dat Magnel de onderhoudskosten onderschatte en stelden ze heel wat vraagtekens bij de inrichting van de toren. Lokalen aan de buitenkant van de toren waren moeilijk toegankelijk, lokalen aan de binnenkant hadden geen of weinig ramen en verluchting. Het hele interieur van de toren zou in elk geval duister en luidruchtig zijn. Enkel de zones tussen -3 en 75 meter en tussen 405 en 505 meter waren volledig bewoonbaar. Het gebied daartussen bestond uit verdiepingen van 20 meter op 20, waarvan slechts een fractie bruikbaar was. Het rendement van vier liften, die in de centrale schacht werden geïnstalleerd, zou bijzonder laag zijn. Ten slotte zorgde het bestaan van een centrale schouw voor een brandveiligheidsprobleem. Los van deze waslijst aan relatief verwaarloosbare problemen leek het echter onmogelijk een dergelijk bouwproject binnen het voorgestelde tijdsbestek te voltooien. Voor de bouw zelf werd twee jaar uitgetrokken, negen maanden daarna zouden de liften al moeten functioneren. De installatie van de metalen mast van 135 meter (later 202 meter) was nog niet in de kostprijs noch planning inbegrepen. De experts stelden voor – indien een toren van 635 meter voor de telecommunicatie noodzakelijk bleek – een vergelijkende studie uit te voeren met het oog op de meest voordelige oplossing.

Als architect stelde Magnel zijn collega Jean Norbert Cloquet voor. Die was verantwoordelijk voor het ontwerp van diverse universiteitsgebouwen en onder meer ook betrokken bij de bouw van de Boekentoren in Gent. Als de voorkeur uitging naar een jongere modernist, was volgens Magnel Hugo Van Kuyck, later bekend geworden voor het ontwerp van een aantal kantoorgebouwen, zoals de kenmerkende toren van de Bell Telephone Company in Antwerpen, de geknipte kandidaat.¹³ Geen van beiden werd echter aangesteld.

In januari 1956 – twee jaar en drie maanden voor de opening van de Wereldtentoonstelling – werd de piste van de Heizel verlaten. De

F.D. Rooseveltlaan (ook nog steeds Natiënlaan genoemd) zou met een esplanade verlengd worden en de toren op de rand van het Zoniënwoud, op de renbaan van Bosvoorde, gebouwd.¹⁴

Controverse rond de 'Toren van Babel'

De plannen voor de enorme toren stuitte echter snel op heel wat tegenstand. De opmerkingen van de commissie van experts werden in de media en op straat al vlug striemende kritieken. De – vermeende – kostprijs van 500 miljoen tot 2 miljard frank werd als buitensporig en pure verkwisting beschouwd. Voor velen was de modernistisch opgevatte toren ook een brug te ver qua design (om het woord 'lelijk' niet in de mond te hoeven nemen), er werd gewezen op het potentiële gevaar voor de luchtvaart en getwijfeld of de zendmast wel het volledige Belgische grondgebied zou kunnen bestrijken. Daarnaast gold de toren als het symbool van de Brusselse megalomanie en tot slot zou hij ook het Belgische centralisme opleggen.¹⁵ Los van de terechte vraag over de kostprijs waren de meeste argumenten ingegeven door emoties. In radio- en televisiekringen werd de inmenging van de politiek bij het bouwproject dan ook erg betreurd. Toch waren er ook heel wat voorstanders. Gustaaf Magnel – befaamder in het buitenland dan in het eigen kleine België – werd in een bijdrage van het maandblad *Toute la Radio* de 'Eiffel van het beton' genoemd. Ondanks de gevaren bij het werken met beton was de toren volgens de voorstanders zonder meer een voorbeeld van techniek en wetenschap, met een belangrijke rol voor de elektronica.¹⁶ Een vergelijking met de Eiffeltoren, waarvan de bouw eveneens op heel wat tegenstand stuitte, was eerder ongepast, aangezien die geen enkele gebruiksfunctie had. De kostprijs van 350 à 500 miljoen frank – de voorstanders legden die consequent onder de minimumgrens van de tegenstanders – leek dan misschien extra-

vagant, maar bedroeg tenslotte niet meer dan de uitgaven voor het Belgische leger gedurende een kleine week. Bovendien konden gedurende drie jaar honderden arbeiders aan de slag, met een navenant forse besparing in de werkloosheidsuitkeringen als gevolg. Omdat de toren tijdens de Wereldtentoonstelling in gebruik zou zijn, konden er vele toeristen worden ontvangen, wat voor aanzienlijke inkomsten zou zorgen, net als de verhuur van lokalen op de private markt en aan openbare diensten. In een affichecampagne in de futuristische stijl van Edgard P. Jacobs, stelden de voorstanders de toren dan ook voor als het achtste wereldwonder. Een bijzonder enthousiaste Georges Moens de Fernig, commissaris-generaal van de Wereldtentoonstelling, stelde meteen voor enkele proefboringen voor de fundamente te ondernemen. Hij meende ook de financiering, begroot op 450 miljoen frank, rond te kunnen krijgen. De inkomsten van de Wereldtentoonstelling zouden naar schatting 200 miljoen frank opbrengen, waarbij Moens de Fernig verzekerde dat eerste minister Van Acker hem had meegedeeld dat de rest ook geen probleem zou zijn. Er kon dan ook meteen een krediet van 120 miljoen frank bij de ASLK, gewaarborgd door de regering, worden verkregen. Voor de bouw van de televisieantenne werd het advies ingewonnen van Philips Leuven en *'certaînement pas de Philips-Eindhoven'* – de organisatoren van de Wereldtentoonstelling konden zich niet voorstellen te rade te gaan bij een buitenlands bedrijf (of filiaal).¹⁷ Het was tenslotte de Belgische economie die moest profiteren van de toren en de Wereldtentoonstelling...

Fabrimetal, de federatie van ondernemingen uit de metaalverwerkende nijverheid, de elektrische constructie en de verwerking van kunststoffen, wees alle plannen voor een toren van meer dan 250 meter echter meteen af.¹⁸ In maart 1955 verbood minister Anseele professor Magnel deel te nemen aan een debat van het heropgerichte non-conformistische weekblad *Le Rouge et Le Noir*. De organisatoren

Pierre Fontaine en André Villers reageerden daarop ontgoocheld met de woorden dat zij er onder de gegeven omstandigheden niet voor verantwoordelijk konden zijn dat enkel de tegenstanders van de toren aan bod kwamen.¹⁹ Het getouwtrek rond de toren was intussen – ondanks de oproepen de discussie niet politiek te voeren – volop in regionalistisch vaarwater terechtgekomen.²⁰ De Luikenaars Depresseux en Plateus, lid van de commissie van experts en van de raad van bestuur van het NIR, verzetten zich fel tegen de centralisatie van radio- en televisieuitzendingen en dus ook tegen de mogelijkheid beide taalgemeenschappen te laten luisteren naar elkaars uitzending. Ze meenden dat het opzetten van regionale studio's niet enkel veel minder duur was en dat het voor de 'culturele verrijking' veel meer aan te raden was om regionale programma's te laten maken en die dan in een nationaal programma in te passen. Er was voor hen dan ook geen enkele nood aan televisiestudio's zoals die in de toren voorzien waren. Een kostprijsberekening leerde echter dat de investeringskosten voor de toren dan wel hoger zouden zijn (645 miljoen frank voor de toren, 430 miljoen voor het gedecentraliseerde systeem), maar de exploitatie- en onderhoudskosten veel lager. Op tien jaar zouden de overheidsuitgaven voor de toren tussen 381 en 694,5 miljoen frank bedragen, voor het gedecentraliseerde systeem 1,3 miljard frank. Al werd daarbij vergeten te melden dat voor de toren gemikt werd op een privé-investering van 50 procent.²¹

Ook binnen architectenkringen werden heel wat vragen gesteld over de haalbaarheid van het project. Al in februari 1955 verscheen in *Ateliers*, het tijdschrift van de Algemene Vereniging van Studenten van La Cambre, de door Henri Vandeveldde opgerichte Nationale Hogeschool voor Visuele Kunsten, een kritisch artikel van P. de Monry over de Magneltoren.²² De Monry plaatste enkele kanttekeningen bij de eventuele kostprijs van het gebouw, maar ook en vooral bij de noodzaak ervan. Voor hem was

Artikel over de toren in *Europe Magazine*, 1955. (Amsab-ISG, Gent)

de toren een excellent voorbeeld van – een door hem duidelijk niet verdedigde – 'verstaatsing'. Magnel zelf reageerde op de kritiek door Léon Stynen, kandidaat-architect voor de toren, als ongeschikt voor die opdracht te beschouwen aangezien hij tot de groep van La Cambre behoorde.

Het project leek begin 1956 langzaam te verzanden. Discussies over de definitieve plaats en de kostprijs raakten niet afgerond. Robert Hamaide, advocaat aan het hof van beroep maar vooral Grootmeester van het Groot-Oosten, probeerde bij eerste minister Achiël Van Acker het project nieuw leven in te blazen, hoogstwaarschijnlijk op stilzwijgende suggestie van promotor minister Anseele.²³

Helaas zonder succes. De hoogste toren van de wereld had samen met het 200 miljard maal vergrootte ijzeratoom, het pronkstuk van de Wereldtentoonstelling moeten worden.²⁴ Maar terwijl de bouw van het Atomium in 1956 startte, stierf de Magneltoren uiteindelijk een stille dood.

Het archief

Edward Anseele jr. borg zijn archief, samen met dat van zijn vader en een omvangrijke bibliotheek die hij van zijn vader erfde, lange tijd op in de kelders van zijn villa in Sint-Martens-Latem. In 1985, enkele jaren na zijn dood, werd het aan Amsab-ISG overgedragen. Aanvankelijk

werd het door Michel Vermote beschreven en ontsloten. Het archief werd afgescheiden van dat van zijn vader, waarvan de inventarisatie vorig jaar werd afgewerkt.

Het archief van Anseele jr. bevat 505 nummers, opgeborgen in 36 archiefdozen, bestrijkt de periode 1908-1980 en is vrij toegankelijk. Een omvangrijke collectie plattegronden van openbare werken in de stad Gent, waarvan het grootste deel dateert uit de Tweede Wereldoorlog, en zijn persoonlijke bibliotheek, werden afgescheiden.

- 1 In 1973 bracht *Humo* een corruptieschandaal aan het licht bij het beheer van het patrimonium van de Regie voor Telegraaf en Telefoon (RTT), de toenmalige openbare telefoonmaatschappij van België. Opdrachten werden niet meer openbaar aanbesteed, maar steeds aan hetzelfde bedrijf toevertrouwd in ruil voor bijdragen aan het verkiezingsfonds van de BSP. Daarnaast werd het onderhoud uitbesteed aan een bedrijf waarvan gezinsleden van de administrateur-generaal van de RTT en de bevoegde staatssecretaris aandeelhouder waren.
- 2 De bevoegdheid over de (tele)communicatie was in die periode onlosmakelijk verbonden met het departement Verkeerswezen.
- 3 Magnel werd op 15 september 1889 in Essen geboren. Hij behaalde in 1912 zijn diploma van burgerlijk ingenieur aan de Gentse universiteit. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werkt hij voor het Engelse bedrijf Somerville D.G. & Company. In 1919 koos hij voluit voor een wetenschappelijke carrière aan de universiteit in Gent, waar hij les gaf aan onder meer de latere minister Anseele. Magnel had een bijzonder groot aandeel in de ontwikkeling van het gewapend beton en het spanbeton in België en het buitenland en stichtte in 1934 het Laboratorium voor Gewapend Beton, dat later zijn naam kreeg.
- 4 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00378, Verslag over een voorstel voor betonnen toren van 475 meter, 08/10/1954.
- 5 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00378, Verslag van professor Magnel over de toren van 475 meter, 18/10/1954.
- 6 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00378, Brief van Victor Bodson, minister van Transport van Luxemburg, aan Edward Anseele, minister van Communicatie, 09/02/1955.
- 7 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00379, Nota van JL/LR over de bouw van een telecommunicatietoren, 25/04/1954.

- 8 Zie voor een meer architecturale benadering van het torenproject: Stefanie VAN DE VOORDE, *Bouwen in beton in België (1890-1975). Samenspel van kennis, experiment en innovatie*, UGent, doctoraat, 2011, pp. 377-388.
- 9 Zie: nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_hoogste_gebouwen_ter_wereld (laatst geraadpleegd op 5 november 2013). Gezien de huidige internationale wedren mag ervan uitgegaan worden dat deze lijst de komende jaren voortdurend zal worden aangepast.
- 10 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00382, Verslag van het college van experts aan minister Anseele, 25/02/1956.
- 11 Geodesie is de wetenschap die zich bezighoudt met het bepalen van de grootte en de vorm van een gedeelte van het aardoppervlak.
- 12 Félix RIESSAUW, Gustave Magnel. In: *Liber memorialis*, Gent: Rijksuniversiteit Gent, 1960, pp. 364-365. SECO was door professor Eugène François en hemzelf in 1934 opgericht.
- 13 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00136, Brief van G. Magnel aan E. Anseele, 21/04/1955.
- 14 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00382, Bijlage 8 bij het verslag van de Commissie van Experts, 01/1956. Tegenwoordig de Brussels Golf Club aan de Terhulpensesteenweg.
- 15 Jean Prolo, 09/04/1955.
- 16 R. DESCHEPPER, Polémique autour d'une tour. In: *Toute la Radio*, Edition Belge, supplement pour mars-avril 1955, pp. 1-2.
- 17 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00379, Brief van A.L. Rorive, diensthoofd HF van de NIR, 06/1955.
- 18 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00379, Verslag over een onderhoud met professor Magnel, na een bezoek aan Moens. Niet gedateerd. Opvallend is dat Moens de Fernig in 1959 voorzitter van Fabrimetal werd.
- 19 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00379, Brief van P. Fontaine aan L. Ros, kabinetschef minister van Communicatie, 21/03/1955.
- 20 Jean Prolo, 09/04/1955: vanuit 'linkse' hoek werd ook uitgehaald naar de christendemocraten, die zich tegen de toren zouden verzetten omdat het idee vanaf het kabinet van een socialistisch minister (i.e. Edward Anseele jr.) werd aangestuurd.
- 21 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00382, Bijlage bij een nota aan de raad van ministers, 02/1956.
- 22 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00378, Uittreksels uit *L'Art de la Fugue*, verschenen in *Ateliers*, 02-03/1955.
- 23 Amsab-ISG, archief Edward Anseele jr., nr. 476, 00360, Brief van R. Hamaide aan E. Anseele, 30/03/1956 (met doorslag brief aan A. Van Acker).
- 24 *France-soir*, 27-28/02/1955.

COLLECTIE

RITA CALCOEN, collectiemedewerker, Amsab-ISG
RIK DE CONINCK, archivaris Amsab-ISG

Fotocollectie over de voedselbedeling in Brussel tijdens de Eerste Wereldoorlog

Uit het archief van Camille Huysmans

In het archief van Camille Huysmans, dat in volle verwerkingsfase is, troffen we een interessante reeks foto's aan van de voedselbedeling in Brussel vlak na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. In het archief bevindt zich ook een gedetailleerd verslag uit 1915 van Marcel Castiau over de werking en praktische organisatie van het Centraal Hulp- en Voedselcomité in de Brusselse agglomeratie. Op basis van dat verslag geven we duiding bij een selectie uit de reeks foto's.

Honger in bezet België

Iedereen weet het intussen wel: honderd jaar geleden, op 4 augustus 1914, viel het Duitse leger België binnen. De veroveringstocht verliep aanvankelijk vlot. Al op 14 augustus 1914 vaardigde de regering onder leiding van de katholieke minister Charles de Brocqueville een Koninklijk Besluit uit dat de lokale besturen verantwoordelijk stelde voor de bevoorrading van de bevolking. De gemeentebesturen moesten het aanwezige voedsel opeisen of hun eigen budget aanspreken om extra voedsel aan te kopen. De meeste gemeenten waren echter niet opgewassen tegen die taak. Er was ook gewoon te weinig voedsel. De voedselschaarste vormde sinds het begin van de bezetting het grootste probleem. Als bezet gebied werd ons land getroffen door de Britse economische blokkade tegen Duitsland. De invoer van levensmiddelen stopte en de binnenlandse productie was lang niet voldoende om het dichtbevolkte land te voeden. De op-eisingen van de Duitsers deden de voorraden zienderogen slinken.

Het belangrijkste hulpcomité was het Brussels Centraal Hulp- en Voedselcomité, dat eind augustus 1914 werd opgericht. De industrieel Ernest Solvay en Brusselse burgemeester Adolphe Max vroegen financiële steun aan de twee grootste bankinstellingen van de hoofdstad, de Société Générale en de Nationale Bank, die hun medewerking toezegden. De plaatselijke comités, die moeilijk het hoofd boven water konden houden, vroegen op hun beurt hulp aan het Brussels comité. Maar al vlug bleek dat er een nationale structuur nodig was.

Op 29 oktober 1914 werd het Nationaal Hulp- en Voedingscomité (NHVC) opgericht met vertegenwoordigers van elke provincie. Het groeide uit tot de motor achter de hulpverlening in België. De dagelijkse leiding was